

BOJAN GODEŠA

Še o knjigi *Čas odločitev*

V številki 7/8 (2012) revije Tretji dan (str. 109–115) je bil pod naslovom Anatomija neke knjige objavljen prispevek izpod peresa Tomaža Ivešića, ki obravnava knjigo pisca teh vrstic *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije* (Mladinska knjiga, Ljubljana 2011). Omenjeni pisec prispevka je v kritiki navedel celo vrsto trditev, ki ne ustrezajo dejstvom, in s katerimi se ni mogoče strinjati ter zato terjajo odgovor in pojasnilo.

Kritikov očitek, da gre pri trditvi, da so prostozidarji poosebljali zahodni demokratični svet zgolj za mnenje povojnih komunističnih uradnikov in ne za izraz njihovega dejanskega predvojnega razpoloženja, zavračam kot neutemeljen. Prostozidarstvo je bilo v Jugoslaviji namreč tesno povezano s Parizom in tudi Londonom, tako da je to vplivalo na njegovo temeljno usmeritev, ki je bila hkrati odločno protifašistična in protinacistična.

O piščevem "veliko bolj utemeljenem sumu", da naj bi Nemcem s seje vlade o obravnavi protijudovskih ukrepov septembra 1940 poročal Pantić in ne Korošec, pa menim, da nima podlage v dejstvih. Ministra za telesno vzgojo (ne za gozdove in rudnike, kot zmotno predpostavlja pisec) Dušana (in ne Ljubomira, kot napačno piše kritik) Pantića namreč na seji 26. septembra 1940, ko so razpravljali o protijudovskih ukrepih, sploh

ni bilo, kajti le-te so se udeležili le člani ožjega sestava vlade. Zato so te kritikove domneve brezpredmetne.

Kritika zelo moti, ker naj bi premalo pisal oziroma celo zamolčal dogodke, povezane s Koroščevim obiskom Slovaške maja 1940, posebej še, ker sem o tem že pisal pred desetimi leti. Res je, da temu dogajanju nisem posvetil večje pozornosti, in to iz preprostega razloga, ker obisk pri slovaškem voditelju Tisi (maja 1940) sodi v kontekst Koroščevega delovanja pred spremembo njegove politične usmeritve, do katere je prišlo šele po padcu Francije (junija 1940), kar je tudi eden od temeljnih poudarkov v moji knjigi. Kar je bistvenega za razumevanje Koroščevega delovanja po spremembi njegove politike poleti 1940 (ta je namreč predmet obravnave moje knjige) in je povezano s "slovaško" zgodbo, pa je v knjigi povsem jasno zapisano, da "trditve, razširjene v zgodovinoписju v prvih letih po osvoboditvi,

da je bila slovaška država pod nemško zaščito "priljubljeni sen" Koroščeve stranke, ne odražajo dejanskega razpoloženja v Slovenski ljudski stranki." V zvezi s tem kritik tudi opozarja, da naj bi šlo pri moji trditvi glede Koroščevih načrtov za fašizacijo šolstva le za mojo špekulacijo. Pred desetimi leti naj bi pisec teh vrstic zapisal, da Korošec ob času obiska Slovaške ni bil prosvetni (šolski) minister in da tako nima nobene povezave z idejami o fašizaciji šolstva, ki so se pojavile kasneje. Vendar takšnega poudarka v mojem besedilu ni mogoče najti, kajti dobesedno sem v zvezi s tem pred leti zapisal: "Pri tem je pomembno, da v času obiska Korošec še ni bil prosvetni minister, kar je postal šele 29. junija 1940. Tako gre za časovno neskladje, saj Koroščevega obiska na Slovaškem ne moremo neposredno povezovati z njegovo ministrsko dejavnostjo, katere značilnost je bila Nemčiji naklonjena dejavnost, za katero pa se je tedaj opredelil zaradi mednarodnih okoliščin, nastalih po padcu Francije." Skratka, Koroščeva namera fašizirati mladino sicer ni bila povezana z njegovim obiskom na Slovaškem, temveč s spremembo njegove politike po padcu Francije, ko je postal prosvetni minister. Pri tem je bil Korošec v pogovoru s svojim srbskim somišljenikom Milanom Jovanovićem Stoimirovićem zelo neposreden, ko je dejal: "Inače ja nemam ništa protiv, da se sa vaspitanjem omladine postupa kao u Nemačkoj," in pri tem poskrbel, da so bili o tej njegovi nameri obveščeni tudi Nemci.

Potem so tu protijudovske uredbe, kjer naj bi po mnenju kritika, kdo je bil njihov pobudnik, še vedno obstajale različne interpretacije. Sprašujem se, kdo naj bi bil poleg Korošča še pobudnik teh ukrepov. Pisanje časnika Slovenec, pričevanja o tem, kako je Korošec kot prosvetni minister sprejel vrhovnega rabina Alkalaja in pa predvsem dejstvo, da po Koroščevi smrti vprašanje protijudovskih ukrepov v vladi ni bilo več aktualno, dovolj prepričljivo govorijo o tem, kdo je stal za temi ukrepi. O tem ni bilo nobenega dvoma tudi med tujimi diplomati. Predvsem pa je v tem

pogledu zelo pomemben, čeprav še zdaleč ne edini vir, Konstantinovičev dnevnik. Ta je seveda, sodeč tudi po upoštevanju drugih uporabnikov predvsem na področju bivše jugoslovanske države, bistveno bolj verodostojen, kot bi lahko sklepali po mnenju nekaterih slovenskih piscev, ki jim pač niso vseč njegovi zapisi o Korošču. Zato ga skušajo čimbolj diskreditirati, in to brez kakršnekoli znanstveno kritične analize, ki bi ovrgla vsebino Konstantinovičevih dnevniških zapisov. Povsem v slogu takšnega apriornega zavračanja je tudi mnenje kritika moje knjige o Konstantinovičevi paranoji.

Tudi glede kritikove domneve, da naj bi šlo pri pisanju časnika Slovenec o potrebi po močnejših avtoritarnih vladah zgolj zato, "da so si prizadevali samo za močnejšo vladno, ki bi zdržala vse pritiske, tako notranje in zunanje," lahko komentiram s tem, kako so Slovenčevo pisanje v tem času dojel liberalci, ki so svojim političnim nasprotnikom v precej posmehljivem tonu svetovali, naj prenehajo "opičje" posnemati tuje zglede.

Poleg tega me je kritik obdolžil manipuliranja, češ, da naj bi spustil del besedila, ki pa ga dejansko navajam na drugem mestu (to opazi tudi kritik!), a kljub temu meni, da sem "po vsej verjetnosti namenoma izpustil zadnja dva stavka pogovora med knezom Pavlom in Konstantinovićem, v katerem iz konca razberemo ministrovo mnenje, da Korošec točno ve, kaj dela, in s tem namignil na taktično prilizovanje Nemcem." Seveda je kritikova ocena "*in s tem namignil na taktično prilizovanje Nemcem*" zgolj njegova interpretacija, ki pa se je dejansko ne da dokazati oz. celo več, od kod le je v omenjenem pogovoru lahko razbral, da je imel Konstantinovič v mislih prav "taktično" prilizovanje Nemcem. Dosti bolj verjetna, in to tudi poglobljeno opisujem v knjigi, je razlaga, ki upošteva tedanji širši kontekst (boj med različnimi strujami v vladi za oblast). Tako, da se po moji interpretaciji Konstantinovičeva izjava, da Korošec ve, kaj dela, nanaša na to, da se srbski minister zaveda, da ima Korošec natančno izdelano

vizijo, na kakšen način bi se (seveda z nemško podporo) dokopal do oblasti in izpodrinil svoje nasprotnike v vladnih vrstah. Povsem jasno izhaja iz napisanega, da se je kritik v svojih sodbah o domnevnem manipuliranju močno pre naglil.

Kritika zelo moti, ker naj bi spreminjal stališča, ki sem jih zapisal pred desetletjem in več. Dejansko so se na podlagi na novo opravljenih razčlemb celotnega širšega konteksta nekatere razlage izostrile in poglobile, kar pa sem v predgovoru v knjigi tudi posebej pojasnil, da "so me rezultati raziskave (...) na neki način presenetili, saj se bistveno razlikujejo od dosedanjih razlag." Kajti kot sem v nadaljevanju predgovora zapisal, "izkristalizirala se je namreč slika, ki bistveno odstopa od dosedanjih razlag, nastalih po demokratizaciji v drugi polovici osemdesetih let, ko se je pri nas uveljavilo idealizirano (tudi v delu strokovnih krogov!) gledanje na nasprotnike partizanstva kot benignih dobrosrčnih zahodno in demokratično usmerjenih privržencev, ki v vseh pogledih ustrezajo današnjim (evropskim) standardom. Rekonstrukcija in poglobljena kritična analiza sta pokazali na celo vrsto protislovij in nedoslednosti v dosedanjih interpretacijah, predvsem pa se je bilo treba z razširitvijo opazovalnega kota dvigniti iz miselnih okvirov, ki so obvladovali dosedanje interpretativne vzorce." Moram povedati, da se je pogled izostril šele sčasoma, še zlasti potem, ko sem se zavedel razsežnosti poskusa presaditve črno-bele emigrantske interpretacije v slovensko okolje, ki temelji na zamolčevanju, pa tudi potvarjanju vsebine dokumentov, ključnih za razumevanje časa, ki ga opisuje knjiga. Celoten poskus enostranskega prevrednotenja je potekal pod pretvezo "boja za Resnico". Zato se tudi zavzemam za revizijo revizije, tj. preseganje tez, nastalih v kulturnobojnem ozračju, za katere je bilo značilno enostransko prikazovanje medvojnih razmer. Več o tem sem pisal v Glasniku Slovenske maticе (2011), kjer sem med drugim opozoril tudi na to, da imajo omenjene kulturnobojne teze zelo omejen rok trajanja.

Potem kritik odpira celo vrsto problemov, o katerih ima drugačno mnenje. Ustavil se bom le ob nekaterih, ki so pomembni za razumevanje celotne problematike, ki jo opisujem v knjigi. Tako npr. kritik trdi, da naj bi imel državni udar (27. marca 1941) izključno notranjepolitični značaj. Čeprav je bil notranjepolitični vidik tudi pomemben, pa je imel državni udar seveda tudi zunanjepolitične razloge, saj si drugače ni mogoče razlagati vpletenosti Britancev pri njegovi izvedbi. Hkrati je tudi kritikova razlaga, češ da niso prevratniki preklicali Dunajskega sporazuma (25. marca 1941), neprepričljiva, kajti dejansko so imeli organizatorji udara, ki so bili nedvomno prozahodno usmerjeni, precej razlogov za taktično zavlačevanje. Vse okoliščine udara so bile seveda tako bistveno bolj kompleksne, kot pa si predstavlja kritik. Zato sem v knjigi med drugim o tem tudi zapisal: "Simovićeva vlada je imela državni, koncentracijski značaj, toda bila je heterogena po hotenju njenih članov. V njej so bili privrženci odločne, brez-kompromisne protiosne struje, toda bili so tudi tisti, ki so nastalo krizo hoteli prebroditi s pomiritvijo Berlina in Rima, čeprav je bilo to v tedanjih razmerah dejansko iluzija."

S svojimi pre nagljenimi tezami doseže kritik vrh z zelo samosvojo razlago dogajanja 5. aprila 1941, ko sta Kulovec in Krek v Beogradu seznanila slovaškega poslanika s svojim predlogi o ustanovitvi slovenske oziroma skupne slovensko-hrvaške države pod zaščito sil osi. Tako zapiše vihravi kritik, da je možno dokument, ki govori o tem obisku, "interpretirati tudi kot razmišljanje o eni izmed opcij v primeru, da bi prišlo do debelacije Jugoslavije". Taka poljubna interpretacija, kot da bi bili v Hyde Parku, pa na kritikovo smolo nima prav nikakršne opore v dokumentu nemškega zunanjega ministrstva. Ta je povsem nedvoumen in pravi: "Slovenska voditelja predvidevata, da je vojna neodložljiva. Z njo prihaja konec Jugoslavije." Povsem jasno je torej, da sta Kulovec in Krek računala zgolj z enim izhodom vojne, to je z debelacijo jugoslovanske države in ni bilo pri njiju v igri

nikakršnih drugih opcij, kot to skuša nakazati kritik. Tako v tem kontekstu tudi kritikova trditev "SLS je iskala čim več možnih izhodov, da bi bila pripravljena v danem trenutku, ko bi bilo resnično jasno, kaj je potrebno storiti za dobrobit naroda" nima osnove v preverljivih dejstvih. Še bolj pomenljiva pa je njegova razlaga, da so "vsi vedeli, da bo v trenutku napada ustanovljena Neodvisna hrvaška država, kar so v danem trenutku šteli za debelacijo Jugoslavije, čeprav po najnovejših raziskavah do debelacije ni prišlo." Vse to kaže, da neprizanesljivi kritik sploh ne razume razsežnosti omenjene problematike. A o tem vprašanju morda kdaj drugič z bolj kompetentnim sogovornikom.

Sledi še cela vrsta pripomb (o komunistih in Narodnem svetu, o statusu Narodnega sveta, o Krekovem odhodu v emigracijo, itd.), ki jih nato strne v ugotovitev, da je o nadaljnjem delovanju Natlačna več kot dovolj napisala že Griesser-Pečarjeva v knjigi *Razdvojeni narod*, "zato na tem mestu ne bi izgubljal besed". Prav v tem pa se skriva bistvena pomanjkljivost kritikovega pisanja, ki kljub gostobesednosti bralcem pravzaprav prikriva, kaj je ključno sporočilo moje knjige, ki sem ga predstavil v predgovoru h knjigi, "da je ob okupaciji Slovenska ljudska stranka vse svoje stavila na iskanje rešitve slovenskega vprašanja v okvirih rasističnega in totalitarnega nacističnega novega reda in je s silami osi skušala vzpostaviti sodelovanje že ob prvih stikih z njimi" ter da, "če bi že tedaj prišla na dan dejstva, ki jih razkriva pričujoča monografija, bi bila največja predvojna stranka že takoj ob okupaciji politično onemogočena pred zavezniško in

domačo javnostjo". Predvsem pa kritik niti ne poskuša soočiti teh ugotovitev z dosedanja prevladujočo tezo v delu zgodovinopisja, ki je govorila zgolj o nekakšnem izsiljenem taktiziranju z okupatorjem, sicer pa naj bi bile predvojne elite zavezniško usmerjene in tudi vseskozi računale z zavezniško končno zmago v vojni. Knjiga je namreč pokazala precej drugačno sliko od podobe (o vseskozi zahodno-demokratično usmerjenem taboru, zvestemu jugoslovanski vladi in državi), ki se je zasidrala v slovenskem zgodovinopisju po osamosvojitvi kot "nepristranski" pogled, ki naj bi nadomestil dotlej dejansko enostransko vrednotenje nasprotnikov partizanstva. Prav omenjena knjiga Griesser-Pečarjeve, ki jo kritik daje za zgled, je eden najbolj značilnih primerov takega pisanja. Pri tem je zelo simptomatično tudi to, da kritik kot vnet zagovornik preseženih tez Tamare Griesser-Pečar ob tem ne zmore pravilno zapisati niti njenega priimka.

Vsekakor pa bi bilo precej bolj korektno, če bi kritik posvetil pozornost ključnemu sporočilu knjige in morda izpustil svoje ironične opazke, o katerih se je razpisal ob koncu prispevka. Na koncu lahko sklenem z ugotovitvijo, da je bil kritik v svojem poskusu diskreditacije in relativizacije povsem neprepričljiv, saj mu ni uspelo v ničemer omajati omenjene temeljne teze, ki jo razvijam v knjigi. Tako da sem še vedno trdno prepričan, da se bo potrebno soočiti z dejstvi, ki jih prikazujem v knjigi ter kljub kritikovem posmehljivemu tonu menim, da bo potrebno, kot sem zapisal v predgovoru h knjigi, "v mnogih pogledih na novo osmisliti zgodovino druge svetovne vojne na Slovenskem".